

УДК 364.622:356.3:27-722.53-021.321]+159.9.072.43-028.46(045)
DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2022.12.20>

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРИКОРДОННИКІВ ЗАСОБАМИ ДУШПАСТИРСТВА ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ

Артем Маковський

*Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького,
вул. Шевченка, 46, м. Хмельницький, Україна, 29000,
e-mail: makovski200844@gmail.com*

У статті представлено результати дисертаційного дослідження питання психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників засобами душпастирства військових капеланів. Представлено розроблений автором алгоритм спільних дій військових психологів та військових капеланів Державної прикордонної служби України під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, та розкрито його основні етапи. Підібрано низку методик вітчизняних вчених, що можуть бути використані для вивчення духовної сфери особистості прикордонника.

В подальшому запропонований алгоритм став основою для побудови прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників.

Описано процедуру та етапи проведення експертизи (за методом «Делфі») запропонованої автором прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів у процесі психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників. Представлено основний математичний апарат, що було використано у процесі експертизи.

В якості експертів залучено – 20 військових капеланів, та 37 військових психологів з військових частин Державної прикордонної служби України. Застосовуючи метод «Делфі» (групових експертних оцінок), фахівцями була проведена якісна експертиза за результатами якої вони дійшли висновку про доцільність впровадження в професійну діяльність військових психологів та військових капеланів Державної прикордонної служби України запропонованого автором алгоритму та прогностичної моделі взаємодії.

Перспективою подальших наукових розвідок є вивчення питання впливу засобів душпастирства військових капеланів на психічне здоров'я прикордонників після їх участі в бойових діях.

Ключові слова: військовий капелан, професійна діяльність, психологічний супровід, прикордонник, експертна оцінка.

Вступ. Активна фаза бойових дій, яка розпочалась в Україні з кінця лютого 2022 року, була основним чинником у пошуках розробки нових підходів та засобів збереження психічного здоров'я співробітників силового блоку України загалом, а Державної прикордонної служби України (далі – ДПС України) – зокрема. Збільшення кількості захисників держави в цілому (в тому числі – військовослужбовців ДПС України) вимагає від військових психологів України розробки нових алгоритмів та моделей психологічного супроводу професійної діяльності співробітників ризиконебезпечних професій. Сьогодні у роботі військових психологів ДПС України немає типового алгоритму їх дій під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, тому, враховуючи напрацювання дослідників з Міністерства оборони України [1] а також запиту самих військових психологів [10], у процесі узагальнення результатів дисертаційного дослідження [11-15] нами було розроблено алгоритм спільних дій військових психологів та військових капеланів під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників (Рис. 1).

Виклад основного матеріалу. Розкриємо детальніше етапи спільної роботи військових психологів та військових капеланів, що відображені у запропонованому алгоритмі.

I етап. Передусім відбувається зустріч прикордонника (клієнта) із військовим психологом та військовим капеланом. Капелан проводить бесіду з клієнтом (може сповідати його), читає відповідні молитви. Робота ж військового психолога на цьому етапі передбачає реалізацію психодіагностичних заходів. Доцільно, зокрема, з'ясувати обізнаність клієнта щодо особливостей стану, який він переживає, його релігійного та терапевтичного досвіду.

II етап. На другому етапі спільної роботи військових психологів та військових капеланів відбувається реалізація основної частини програми психологічної допомоги: проведення заходів духовного відновлення – тематичних духовних бесід, участь у Божественній літургії та інше; психологічна просвіта (тематичні бесіди з метою формування знань прикордонників щодо наслідків психотравматизації і ресурсів щодо її подолання, терапевтичного значення духовних практик та психологічних засобів оптимізації життя тощо), психоедукація, консультативна та психокорекційна робота.

III етап. Заключний етап спільної роботи військових психологів та військових капеланів передбачає проведення діагностичної роботи з прикордонниками метою з'ясування результативності наданої їм допомоги та формулювання психологічних рекомендацій і духовних настанов, що можуть використовуватись ними у їх повсякденному житті. У разі невідповідності наявного результату запланованій меті здійснюється корегування програми надання психологічної допомоги прикордонникам та повернення на другий етап роботи.

Психодіагностика прикордонників здійснюється на усіх трьох етапах:

первинна психодіагностика – для визначення міри психотравматизації, встановлення індивідуальних особливостей особистості та рівня актуалізації духовного потенціалу, духовного розвитку;

проміжний етап – визначення динаміки особистісних змін в умовах надання психологічної допомоги та з'ясування необхідності застосування додаткових заходів психокорекції;

завершальний етап – констатація результативності наданої психологічної допомоги.

Окрім діагностичних методик, спрямованих на встановлення ступеня психотравматизації бійця, міри проявів у нього психічних розладів, застосовується низка методик для вивчення духовної сфери особистості прикордонника, зокрема: «Духовний потенціал особистості» (Е. Помиткін), анкети «Духовний світ особистості», «Шкала доброзичливості» (Дж. Кемпбел), Методика діагностики розвитку рефлексії (А. Карпов), САМОАЛ (А. Лазукін в адаптації Н. Каліної), Вивчення суб'єктних здібностей та особистісних цінностей (З. Карпенко) [18, с. 34], а також «Тест дослідження форм віри» (Ю. Алексеевої) [2].

Також заслуговує уваги військових психологів та військових капеланів програма духовної терапії адиктивних осіб з доведеною ефективністю (О. Климишина «Духовна терапія адиктивних осіб: Християнсько-орієнтований підхід») [9].

Описаний вище алгоритм спільних дій військових психологів та військових капеланів слугував основою для розробки прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, яку ми детально описали у наших попередніх працях [12; 13]. Для перевірки дієвості запропонованої нами прогностичної моделі було використано метод групових експертних оцінок (метод «Делфі»). Зазначений метод використовується у двох основних сферах: перша сфера визначається тим, що активна роль фахівців у процесі отримання даних про передбачувані характеристики процесів відкрила можливості для набуття додаткової інформації про стан та поведінку об'єкта планування; друга – це вибір рішень при недостатній кількості інформації.

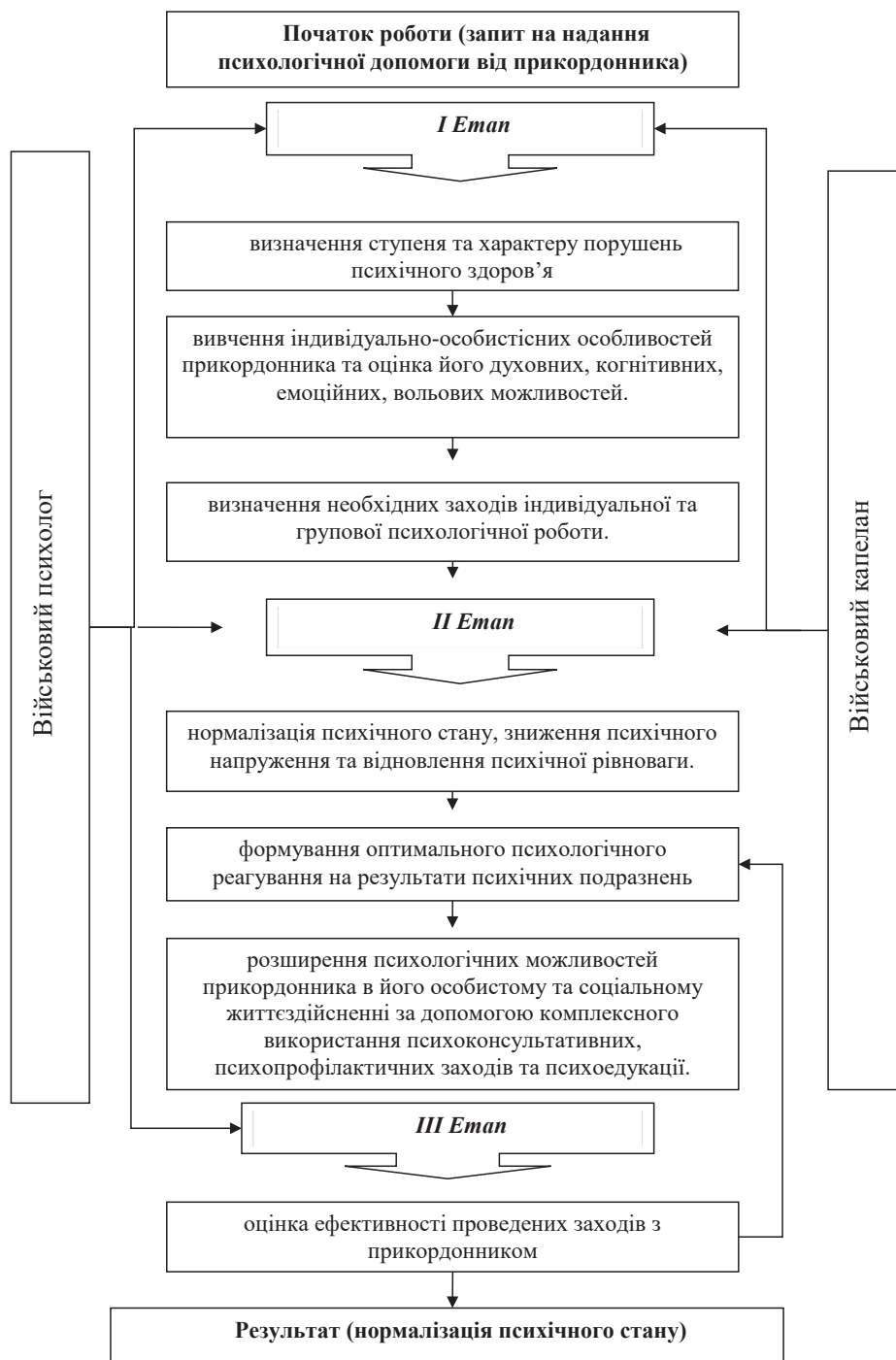

Рис. 1 Алгоритм спільних дій (складено автором).

Доцільність застосування експертних методів під час наукових досліджень обґрунтовано у значній кількості праць [5; 7; 8; 17; 19]. У дослідженнях [3; 6; 16] достатньо розроблена та описана математична основа експертних методів. Так як експертні методи є основними методами досліджень у загальній кваліметрії то, як слушно зазначає у своїй роботі Л. Боровик, вони можуть бути успішно та якісно використані і у психологічних дослідженнях [3].

Експертні методи використовують евристичні можливості людини, що дає змогу на базі знань, досвіду та інтуїції спеціалістів, які працюють у певній сфері, отримати оцінку досліджуваного явища. Одним з основних експертних методів, що застосовуються у психологічних дослідженнях є метод групових експертних оцінок (метод «Делфі», колективна експертна оцінка).

Основою методу «Делфі», є наступні твердження:

по-перше, експертна оцінка має ймовірнісний характер і ґрунтується на можливості експерта висловлювати оціночну інформацію в умовах невизначеності, тобто тоді, коли повнота чи достовірність інформації, що необхідна для прийняття рішення, є відносно невеликою;

по-друге, вважається, що, коли оцінку дає не один, а декілька експертів, то істинне значення досліджуваної характеристики знаходиться в межах діапазону оцінок окремих експертів, тобто узагальнена колективна думка є більш достовірною;

по-третє, відбір експертів, процес комунікації з ними та обробка отриманих експертних оцінок здійснюється відповідно до певного чіткого алгоритму.

Слід зазначити, що різні дослідники [3; 20; 21] використовують різні методики отримання колективних експертних оцінок. Щодо побудови основних етапів експертизи ми скористались методикою яку запропонували у своїй роботі Л. Боровик та В. Журавльов [3, с. 60-61]. Етапи проведення нашої експертизи представлені у блок-схемі нижче на рисунку 2.

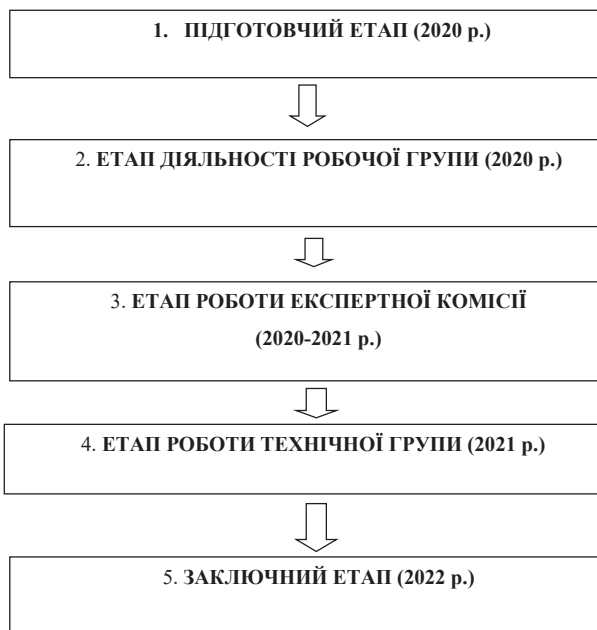

Рис. 2. Етапи проведення експертизи

Проблема експертизи полягала в оцінці складових запропонованого автором алгоритму (Рис. 1) та прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів щодо психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників [12].

Мета експертизи – підвищення обґрунтованості висновків, що були запропоновані в гіпотезі дисертаційного дослідження.

Завданнями експертизи було визначення:

ступеня залученості військових капеланів до психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників;

актуальності та необхідності організації спільної (командної) роботи військових психологів та військових капеланів під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників;

основних проблемних питань, що виникають у процесі психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників;

основних складових прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників;

дійсності прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів щодо психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників.

Межами експертизи було:

а) суб'єкти експертизи – військові капелани та військові психологи Державної прикордонної служби України;

б) об'єкт експертизи – процес психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників;

в) предмет експертизи – запропонований автором алгоритм та прогностична модель взаємодії військових психологів та військових капеланів під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників.

Розкриємо детальніше основні завдання та питання, що пов'язані з реалізацією експертизи відповідно до описаної вище блок-схеми (Рис. 2.).

1. Підготовчий етап.

1.1. Прийняття рішення про проведення експертизи та обґрунтування необхідності використання експертного методу при розв'язанні поставленої задачі.

1.2. Формування робочої і технічної групи, обладнання робочих місць для їх роботи.

1.3. Складання робочою групою план-графіку проведення експертизи і його затвердження.

2. Етап діяльності робочої групи.

2.1. Формування переліку проблем, які виникають при проведенні експертизи.

2.2. Розробка системи критеріїв для оцінки якості об'єкта, що аналізується.

2.3. Визначення характеристик шкал, у яких будуть виражатись експертні оцінки.

2.4. Розробка зразків анкет для проведення експертизи.

2.5. Визначення процедури опитування експертів.

2.6. Формування групи провідних експертів.

3. Етап роботи експертної комісії.

3.1. Проведення турів опитування.

3.2. Визначення узгодженості індивідуальних експертних оцінок.

3.3. Визначення колективної експертної оцінки.

3.4. Організація обговорення проміжних результатів експертизи.

3.5. Визначення точності та надійності колективної експертної оцінки.

4. Етап роботи технічної групи.

4.1. Ведення документообігу робочої та експертної груп. Оформлення та розмноження допоміжних матеріалів.

4.2. Організація контактів з експертами.

4.3. Математична обробка анкет.

5. *Заключний етап.*

5.1. Аналіз та обговорення результатів експертизи.

5.2. Прийняття рішення за результатами проведеної експертизи.

Переклад мети й завдань експертизи на мову запитань здійснювався нами при складанні листів експертного опитування. Експертне опитування здійснювалося у два етапи. Було складено два типи листів експертного опитування (Додаток А та Б). Оцінка їх надійності та валідності здійснювалася з використанням методу групових експертних оцінок за формулою:

$$B = (a_1 + a_2 + \dots + a_n) / 100 \times n, \quad (1)$$

де B – валідність анкети;

a_i – % експертів, що висловилися за включення i -го показника в лист експертного опитування;

n – кількість показників в анкеті [16, с. 150].

Для листа експертного опитування № 1 $n = 16$, для листа експертного опитування № 2 $n = 7$. $B_1 = 0,81$; $B_2 = 0,75$ відповідно. Одержаний результат дозволив зробити висновок, що листи експертного опитування, які були залучені до дослідження, вважаються «дуже добрими» та «добрими» за шкалою бажаності Г. Харрінгтона. Вони дозволяють провести дослідження проблеми на рівні довірчої вірогідності g не нижче, ніж 0,8 та 0,7 [22].

Черговим пунктом організації експертизи був відбір експертів, перевірка їх компетентності та формування груп експертів, адже точність і надійність результатів експертизи залежить від якісно підібраної групи експертів. Практичне значення цього підтверджують Б. Гогвуд і Л. Ган, які, зокрема, зазначають: «За методом «Дельфі» точні прогнози можна одержати з інтуїтивних суджень осіб, поінформованих у певній сфері, а ці прогнози найкраще одержувати індивідуально від членів групи, оскільки, за припущенням, у групі, що працює колективно, погляди осіб екстравертного типу або членів групи з вищим статусом матимуть більший вплив» [4, с. 192.].

Відзначаючи переваги цього методу, українські науковці, зокрема, зазначають: «Анонімність дельфійської процедури є способом послаблення впливу окремих «домінуючих» експертів, а регулюючий зворотний зв'язок дозволяє знизити «шуми», під якими розуміється вплив індивідуальних і групових інтересів, не пов'язаних з проблемами, які вирішуються. Окрім того, використання зворотного зв'язку вносить елемент об'єктивності й робить прогнозні оцінки надійнішими». Що стосується проведення опитування в кілька турів, то це «дає змогу зменшити коливання в індивідуальних відповідях, обмежує внутрішньо групові коливання» [16].

Питанню формування експертних груп присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних авторів [3; 7; 21]. Ознайомившись з ними, ми можемо стверджувати, що основними критеріями, які висуваються до експертів є:

а) експерти, зі складу експертних груп, повинні чітко розуміти мету і завдання експертизи та відповідати певним вимогам;

б) незалежно від характеру досліджуваного об'єкта, якості експерта визначаються наступними властивостями: компетентність, зацікавленість, діловитість, об'єктивність.

У кваліметрії використовують п'ять груп способів, за допомогою яких оцінюють якості експерта, а саме:

- евристичні (самооцінка, взаємо оцінка);
- статистичні (відхилення індивідуальної експертної оцінки від колективної, відтворюваність експертної оцінки через певний проміжок часу);
- тестові (спеціальні випробовування експертів);
- документальні (аналіз документальних даних експертів);
- комбіновані (узагальнення оцінок, одержаних різними методами).

Робота щодо відбору фахівців, що братимуть участь в нашій експертизі, була розпочата зі складання списку осіб, що є компетентними у предметі, який досліджується, до їх складу ввійшла: генеральна сукупність військових капеланів та військових психологів з усіх військових частин, та органів охорони державного кордону ДПС України у кількості 114 осіб (станом на січень 2021 року).

Методика оцінки компетентності експертів достатньо широко представлена в спеціальній літературі [7, с. 5, 20, 24, 31, 35, 39, 40]. У переважній більшості перерахованих робіт наведено два методи оцінки компетентності експертів: об'єктивний і суб'єктивний.

Ми визначали ступінь компетентності кандидатів в експерти (далі – КЕ) за суб'єктивним методом (самооцінкою), що здійснюється по певній шкалі. Для проведення самооцінки КЕ були визначені кількісні параметри їх кваліфікації, які включали, насамперед, показники, що характеризують ступінь їх участі у розробці досліджуваної проблеми. Досвід свідчить, що між самооцінкою компетентності і точністю експертної оцінки існує позитивний кореляційний зв'язок [16]. Під час самооцінки кожен спеціаліст визначав ступінь своєї освіченості за 10 бальною шкалою, підкреслюючи відповідні бали:

10 балів – високий рівень компетентності – експерт спеціалізується по досліджуваній проблемі, має по цій проблемі великий практичний досвід;

...

8 балів – достатній рівень компетентності – експерт приймає участь у розв'язанні досліджуваної проблеми;

...

5 балів – задовільний рівень компетентності – проблема входить у сферу, що тісно пов'язана з вузькою спеціалізацією експерта, однак у роботі над розв'язанням проблеми він участі не приймає;

...

0 балів – малокомпетентний рівень – проблема не входить у сферу вузької спеціалізації експерта, і він не приймає участь у її розв'язанні.

На підставі десятибальної шкали оцінки компетентності КЕ визначається відповідний ваговий коефіцієнт шляхом ділення на десять.

Компетентність КЕ за самооцінкою обчислили за формулою:

$$K_c = \frac{\sum \lambda l}{\sum n}, \quad (2) \quad [7, \text{с. } 74]$$

де K_c – коефіцієнт компетентності фахівця за самооцінкою; λl – самооцінка (в балах), яка характеризує ступінь обізнаності спеціаліста за l -ною проблемою; n – максимально можлива самооцінка (10 балів).

Після оцінки коефіцієнта компетентності КЕ, було визначено необхідну кількість експертів для проведення експертизи. Б. Грабовецький відмічає, що персональний склад експертів із загального числа претендентів формується із найбільш компетентних спеціалістів, котрі можуть проявити максимальну здатність до передбачення майбутнього і

адекватного відображення тенденції та закономірності розвитку досліджуваного процесу (явища, об'єкта) [7, с. 72], тому робоча комісія, якій було доручене формування експертної групи, підбирала до її складу таких кандидатів, які б «у середньому» були однаковими щодо компетенції.

За максимальну кількість експертів N_{max} ми взяли генеральну сукупність КЕ, що у нашому випадку склала 114 осіб. В тих випадках коли N_g не вираховується за формулою, його значення встановлюють так, щоб $N_g \in [N_{min}, N_{max}]$ [16, с. 152], тобто у нашому випадку 114 осіб.

Також було визнано за доцільне провести оцінювання узгодженості КЕ перед остаточним їх вибором. Це оцінювання дозволило «згладити» незначну залежність оцінок, яка виникає унаслідок того, що деякі КЕ працюють в одній військовій частині та спілкуються між собою. Оцінка узгодженості КЕ дозволила також зменшити кількість фахівців, що залучались до експертизи, і скоротити терміни її проведення. Тому ми поділили КЕ на дві рівні групи й запропонували їм здійснити ранжування показників запропонованих в питанні 10 анкети (додаток А), де «5» це – найбільш актуальне твердження, а «1» – найменш актуальне. Були складені матриці рангів. На перетинах i -х рядків та j -х стовпців указані ранги r_{ij} , що були проставлені j -ми КЕ i -им показникам.

Оскільки до методів математичної статистики належать такі, у яких коефіцієнти компетентності експертів обраховують за апостеріорними результатами оцінки тих чи інших об'єктів дослідження, основною ідеєю таких обрахунків є припущення про те, що компетентність експертів повинна виражатися ступенем узгодженості їх індивідуальних оцінок з груповою оцінкою об'єктів. Оцінку узгодженості КЕ ми визначили за допомогою показника частотності, за формулою:

$$v_i = m_i / m, \quad (3)$$

де m_i – число КЕ, що обрали найбільш актуальним i -й показник, m – загальна кількість КЕ в групі. Інтервал значень v_i був нами ранжований наступним чином: $0,9 \leq v_i \leq 1$ («повна узгодженість»); $0,7 \leq v_i \leq 0,9$ («хороша узгодженість»); $0,5 \leq v_i \leq 0,7$ («задовільна узгодженість»).

Результати розрахунків, що були проведені за допомогою формули (3.6) свідчать, що дві групи КЕ є узгодженими: $v_i \geq 0,7$. У першій групі КЕ $v_i = 0,8$, у другій – $v_i = 0,7$ тому як експертів ми залучили першу групу КЕ загальною чисельністю 57 осіб.

Опитування проводилось у два етапи. Для визначення узагальненої думки за показниками листів експертного опитування № 1 та № 2 нами була проведена оцінка ступеня узгодженості думок експертів. Оцінка ступеня узгодженості думок експертів для всієї групи експертів оцінювалася за коефіцієнтом конкордації.

У випадку відсутності однакових (стандартизованих) рангів коефіцієнт конкордації розраховувався за такою формулою:

$$K_{кон} = \frac{12 \sum_{j=1}^n d_j^2}{m^2 (n^3 - n)} \quad (4) \quad [7, с. 98].$$

За наявності однакових (стандартизованих) рангів коефіцієнт конкордації розраховувався за формулою Кендела:

$$W = \frac{s}{\frac{1}{12} \cdot (m^2 (n^3 - n)) - m \sum_{i=1}^m T_i} \quad (5)$$

$$T_i = \frac{1}{12} \cdot \sum_{l=1}^{L_i} (t_l^3 - t_l), \quad (6)$$

де: L_i – число зв’язків (повторювальних елементів) в оцінках i -го експерта, t_l – кількість елементів в l -й зв’язці для i -го експерта (кількість повторювальних елементів).

Коефіцієнт конкордації змінюється в межах від 0 до 1,0. Чим більше значення коефіцієнт конкордації, тим вище ступінь узгодженості думок експертів. Якщо $K_{кон} (W) = 1,0$ то є повна узгодженість думок експертів; якщо $K_{кон} (W) = 0$, то узгодженість повністю відсутня. Статистична істотність коефіцієнта конкордації перевірялася за критерієм Пірсона (χ^2):

$$\chi^2_p = \frac{s}{\frac{1}{12} \cdot mn(n+1) + \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^m T_i} \quad (7)$$

де χ^2_p – розрахункове значення Пірсона.

Розрахункове значення χ^2_p зіставили з табличним значення χ^2_T для $n - 1$ ступенів свободи та довірчої ймовірності ($P = 0,95$ або $P = 0,99$). χ^2_p наводиться в таблицях [3]. Якщо $\chi^2_p > \chi^2_T$, то коефіцієнт конкордації істотний.

Отже, за допомогою методу «Делфі» автором була проведена експертна оцінка положень, що входили у завдання експертизи.

На запитання «Чи позитивно впливає релігійність на морально-психологічний стан прикордонника?» стверджувальну відповідь дали 87,5 % експертів. Також абсолютно усі погодились з тим, що необхідно залучати військових капеланів до психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників та що актуально є розробка певних алгоритмів та моделей спільних дій військових психологів і військових капеланів під час психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників.

Для визначення позиції експертів щодо окремих запитань листа опитування №2 (додаток Б) (нас цікавили саме відповіді на запитання 5 та 6) ми застосували розрахунок певних статистичних показників, які використовуються залежно від того, яким чином було сформульоване запитання та які варіанти відповідей пропонувалися. Відтак, якщо думка експерта має тільки якісну оцінку («так», «ні»), то згідно з основними вимогами математичного аналізу розраховуються відносні величини (інтенсивні показники та показники співвідношення). Якщо ж для висловлення думки експерти використовували кількісні параметри (бальну шкалу), як було у нас, то для розрахунку узагальненої думки здійснюється розрахунок середніх величин. Якщо склад експертів однорідний, то розраховується проста середня арифметична (M):

$$M = \frac{\sum V}{n}, \quad (8) \quad [21].$$

де V – індивідуальна думка кожного експерта;
 n – кількість експертів.

Таблиця 1

Зведена таблиця даних

Питання № 5	бал	10	9	8	7	6	5	
	n	21	10	9	9	5	3	
	Σ	210	90	72	63	30	15	480
Питання № 6	бал	3	4	5				
	n	5	31	21				
	Σ	15	124	105				244

Враховуючи данні таблиці 1 бачимо, що:

$$M_{15} = 8,42;$$

$$M_{16} = 4,3;$$

загальна думка експертів за питанням 5 = 8,42 бали, що є «значимим», а за питанням 6 = 4,3 тобто «збільшиться».

Як ми вже зазначали раніше, для визначення узагальненої думки за показниками листів експертного опитування нами була проведена оцінка ступеня узгодженості думок експертів. Оцінка ступеня узгодженості думок експертів для всієї групи експертів оцінювалась за допомогою коефіцієнта конкордації Кендела – формула (5).

З даних, що були отримані з листа експертного опитування № 2 була сформована узагальнена матриця рангів (таблиця 2.).

Таблиця 2

Узагальнена матриця рангів

експерт фактор	1	2	...	57
1	4	4		4
2	3	3		4
...				
8	4	4		4

Так, як в таблиці 2 наявні однакові (стандартизовані) ранги то було здійснено їх перерформування. Перерформування рангів проводилось без зміни поглядів експертів, тобто між ранговими показниками зберігалась відповідне співвідношення (більше, менше чи дорівнює). В таблиці 3 наведені результати індивідуального нормування (вага, надана і-м експертом j-му фактору).

Таблиця 3

Матриця індивідуального нормування

експерт фактор	1	2	...	57
1	7,5	7		6,5
2	5,5	5		6,5
...				
8	7,5	7		6,5

$$\text{де } d = \sum_{xij} - \frac{\sum \sum xij}{n} = \sum_{xij} - 256,5.$$

Правильність складання матриці було перевірено методом визначення контрольної суми:

$$\sum_{xij} = \frac{(1+n)n}{2} = \frac{(1+8)8}{2} = 36.$$

Сума по стовпцям матриці рівні між собою та відповідають контрольній сумі, отже матриця сформована вірно, тому перейдемо безпосередньо до оцінки середньої узгодженості думок експертів за допомогою формули (5) де:

$$S = 100695, n = 8, m = 57.$$

За формулою (6) визначаємо:

$$\sum T_i = 212.$$
$$W = \frac{100695}{\frac{1}{12} \cdot 57^2 (8^3 - 8) - 57 \cdot 212} = 0,81;$$

$W = 0,81$, що вказує на високий рівень узгодженості думок експертів.

Статистичну істотність коефіцієнта конкордації перевіряємо за критерієм Пірсона (χ^2) (7), та отримуємо наступне:

$$\chi^2_p = \frac{100695}{\frac{1}{12} \cdot 57 \cdot 8(8+1) + \frac{1}{8-1} \cdot 212} = 323,04$$

Вирахований χ^2_p порівнюємо з табличним значенням [3], для числа ступенів свободи $K = n - 1 = 8 - 1 = 7$, та при заданому рівні значущості $\alpha = 0,05$.

Так, як $\chi^2_p 323,04 \geq \chi^2_T$ табличного (14.068), то $W = 0,81$ – показник не випадковий, тому отримані результати є достовірними і можуть використовуватись у подальшому.

На підставі отриманої суми рангів (табл. 4) ми вираховували показник важливості представлених параметрів, за формулою:

$$S_{ij} = x_{\max} - x_{ij} \quad (9),$$

де: $x_{\max} = 4$.

Таблиця 4

Сума рангів

фактор	сумма
1	380
2	336
...	
8	401

Висновок. Таким чином, застосовуючи метод «Делфі» (групових експертних оцінок), експерти дійшли висновку про доцільність впровадження в професійну діяльність військових психологів та військових капеланів запропонованого автором алгоритму (Рис.1) та прогностичної моделі взаємодії [12]. Згідно результатів аналізу зібраних емпіричних даних нами також було розроблено практичні рекомендації керівному складу військових частин, органів і підрозділів охорони державного кордону щодо залучення військових капеланів до психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників, які ми висвітили у попередніх роботах [11].

Список використаної літератури:

1. Агаєв Н. А., Дейко А. Б., Скрипкін О. Г., Еверт О. В. Алгоритм роботи військового психолога щодо психологічного забезпечення професійної діяльності особового складу Збройних сил України : метод. рекомендації. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2016. 147 с.
2. Алексєєва Ю. А. Тест дослідження форм віри. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 43 с. URL: <https://cutt.ly/BKhYJeW> (дата звернення 20.06.2022).

3. Боровик Л. В., Журавльов В. В. Основи математичного моделювання у психолого-педагогічних дослідженнях. Хмельницький : НАДПСУ, 2006. 103 с.
4. Гогвуд Б., Ган Л. Аналіз політики для реального світу. Пер. з англ. А. Олійник. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 396 с.
5. Горбатенко В., Петренко І. Метод «Делфі» та специфіка його застосування у прогнозних розробках. *Політичний менеджмент*. 2008. № 6. С. 174-182.
6. Грабовецький Б., Прищук Л. Оцінка пріоритетності факторів, що впливають на зростання обсягів реалізації автомобілів, запасних частин, доходу від надання послуг на основі методу експертних оцінок Дельфі. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2011. № 5. Т. 2. С. 258-264. URL: <https://cutt.ly/hLyUjUd> (дата звернення 20.06.2022).
7. Грабовецький Б. Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрямки використання : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2010. 171 с.
8. Живко З. Б. Експертне оцінювання при проведенні моніторингу системи економічної безпеки підприємства. *Reporter of the priazovskyi state technical university. Section : Economic sciences*. 2014. Issue 28. С. 111-116.
9. Климишин О. І. Духовна терапія адиктивних осіб: Християнсько-орієнтований підхід. Навч.-метод. посібник. Івано-Франківськ : Гостинець, 2012. 121 с.
10. Маковський А. Окремі проблемні питання психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України : тези. II міжнар. наук.-практ. конф.*, 25 лист. 2021 р. Хмельницький : НАДПСУ, 2021. С. 606-607. URL: <https://cutt.ly/7YnrPT4> (дата звернення 20.06.2022).
11. Маковський А. Практичні рекомендації керівному складу військових частин, органів і підрозділів охорони державного кордону щодо психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників засобами душпастирства військових капеланів. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 4. С. 55-58. URL: <https://cutt.ly/dYWarsz> (дата звернення: 20.06.2022).
12. Маковський А. Результати дослідження психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників засобами душпастирства військових капеланів. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2021. № 11. С. 104-112 URL: <https://cutt.ly/YFv5gJB> (дата звернення: 20.06.2022).
13. Маковський А. Складові прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів щодо психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників. *Features of the development of modern science in the pandemic's era: II internat. scientif. & theoretic. confer.*, decemb. 03. 2021 yer. German : Berlin, 2021. Vol. 3. P. 59-63. URL: <https://cutt.ly/1YoZpzL> (дата звернення: 20.06.2022).
14. Маковський А. Щодо актуальності питання залучення військових капеланів до психологічного супроводу прикордонників. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 3. С. 87-91. URL: <https://cutt.ly/MYcgU0b> (дата звернення 10.11.2021).
15. Матеюк О., Маковський А. Перспективи залучення військових капеланів до збереження психічного здоров'я прикордонників – учасників бойових дій. *Збірник наукових праць Національної академії ДПС України. Серія: психологічні науки*. 2019. Вип. 2 (13). С. 170-181. URL: <https://cutt.ly/mYcd42R> (дата звернення 20.06.2022).
16. Матеюк О. А. Педагогічні умови організації післядипломної освіти офіцерів Прикордонних військ України : дис. канд. пед. наук : 20.00.02 / АПВУ. Хмельницький, 1996. 235 с.
17. Олексієнко Р., Донець А. Місце експертної оцінки у прийнятті управлінських рішень. *Економіка та суспільство*. 2021 Вип. 26. URL: <https://cutt.ly/xLyI7Gf> (дата звернення 20.06.2022).

18. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посібник. Т. 2. / за заг. ред. Царенко Л. Київ, 2020. 240 с.
19. Пернарівський О. В., Орловська Ю. М. Використання експертних методів при оцінюванні системного ризику в банківській діяльності. *Праці Одеського політехнічного університету*. 2011. Вип. 3(37). С. 52-57.
20. Посохов І. М. Дослідження методів оцінки ризиків корпорацій. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2013. № 2 (15). С. 211-217.
21. Рудень В., Гутор Т. Методика проведення та оцінки результатів експертних оцінок (на прикладі впровадження системи моніторингу здоров'я населення на рівні первинної медико-санітарної допомоги). *Український медичний часопис*. 2011. №2 (82) III – IV. URL: <http://surl.li/awkdp> (дата звернення 20.06.2022).
22. Harrington E. C. The Desirability Function. *Industrial Quality Control*. 1965. April. P. 494-498.

EMPIRICAL RESEARCH OF FEATURES OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR THE BORDER GUARDS' PROFESSIONAL ACTIVITIES BY PASTORAL CARE OF MILITARY CHAPLAINS

Artem Makovskyi

*The National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine
named after Bohdan Khmelnytskyi,
46, Shevchenko str., Khmelnytskyi, Ukraine, 29000
e-mail: makovski200844@gmail.com*

The article presents the results of the dissertation research on the issue of psychological support for the border guards' professional activities by means of military chaplains' pastoral care. In the article the developed by the author algorithm of joint actions of military psychologists and military chaplains of the State Border Guard Service of Ukraine during the psychological support of border guards' professional activities is presented and its main stages are revealed. A number of the Ukrainian scientists' methods, which can be used to study the spiritual sphere of the border guard's personality, has been selected.

The proposed algorithm formed the basis for building a prognostic model of the interaction between military psychologists and military chaplains during the psychological support for the border guards' professional activities.

The procedure and stages of examining (according to the Delphi method) the proposed by the author prognostic model of the interaction between military psychologists and military chaplains in the process of psychological support for the border guards' professional activities are described. The basic mathematical apparatus used in the examination process is presented.

20 military chaplains and 37 military psychologists from military units of the State Border Guard Service of Ukraine were involved as experts. Using the Delphi method, the experts conducted a qualitative examination. Based on its results they came to the conclusion that it is advisable to implement the author's algorithm and prognostic model of the interaction into the professional activities of military psychologists and military chaplains of the State Border Guard Service of Ukraine.

The prospect for further scientific research is to study the impact of military chaplains' pastoral care on the mental health of border guards after their participation in hostilities.

Keywords: military chaplain, professional activities, psychological support, border guard, expert assessment.

Додаток А. Лист експертного опитування № 1

Пропонуємо Вам взяти участь у дослідженні проблеми «Психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників». Від Вашої щирої відповіді на запитання анкети багато в чому залежить вірогідність загального результату дослідження. На їхній основі готуються рекомендації щодо вирішення даної актуальної проблеми. Відповідаючи на запитання, уважно прочитайте запропоновані варіанти відповідей та оберіть одну з них, Ви також можете НАПИСАТИ СВІЙ ВАРІАНТ ВІДПОВІДІ у виділеному полі з назвою "Інше".

1. Вкажіть свою посаду - Військовий психолог Військовий капелан
2. Вкажіть місце вашої роботи в/ч _____
3. Вкажіть Ваш термін перебування на посаді. 1-3 4-6 7-9 10 і більше
4. Чи приймали Ви раніше участь у експертних опитуваннях? Так Ні
5. На Вашу думку, чи позитивно впливає релігійність на морально-психологічний стан прикордонника? Так Ні Інше
6. На Вашу думку, чи впливає таїнство сповіді на можливість якісно здійснювати обмін інформацією між військовими психологами та військовими капеланами? Та Ні Інше
7. На Вашу думку, чи доцільно залучати військових капеланів до психологічного супроводу прикордонників? Так Ні
8. На Вашу думку, чи є необхідність у розробленні певних алгоритмів спільних дій військових капеланів і психологів? Так Ні
9. Зазначте, чи на законодавчому рівні достатньо закріплено інститут військового капеланства? Так Ні
10. Проранжуйте твердження, які на вашу думку відображають сутність душпастирської діяльності військових капеланів:

	1	2	3	4	5
допомагають прикордонникам у розвитку їх особистих і колективних моральних рис та властивостей: братерства, мужності, хоробрості, відповідальності, поміркованості, жертвовності, дисциплінованості, розсудливості та інше.					
приймають участі у реабілітації військовослужбовців, які потребують психологічної допомоги					
виховують у військовослужбовців високе патріотичне почуття та бойовий дух на основі морального і духовного потенціалу релігійної та культурної спадщини українського народу					
приймають участь у психопросвітництві та психогігієні					
здійснюють релігійні обряди та супроводжують військові ритуали.					

11. Чи доцільно в питанні психологічного супроводу прикордонників використовувати досвід зарубіжних колег (психологів, військових капеланів, медичних працівників...)? Так Ні

12. Оцініть свою поінформованість у питаннях психологічного супроводу персоналу відомства. 1 2 3 4 5

13. Як Ви оцінюєте свої професійні якості (за 10 бальною шкалою)? 1 2 3 4
5 6 7 8 9 10

	8	<p>Які питання, на Вашу думку, доцільно залишити у цій анкеті для проведення подальших досліджень?(обведіть вибрані варіанти) Зазначте Вашу посаду.</p> <p>Окресліть стаціонарне забезпечення робочого місця, яке необхідне для здійснення ефективного психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників.</p> <p>Чи погоджуєтесь Ви з тим, що процес психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників потребує командної (групової) роботи різних суб'єктів?</p> <p>Чи є необхідність у розробці певних алгоритмів дій військових психологів та військових капеланів щодо психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників?</p> <p>Чи підтримуєте Ви думку щодо потреби запровадження прогностичної моделі взаємодії військових психологів та військових капеланів щодо психологічного супроводу професійної діяльності прикордонників? (поставте за рівнем значимості бал від 1 до 10, де 1 – найменш значиме, а 10 – найбільш значиме).</p> <p>Яким чином зміниться частка умовно психічно здорового персоналу відомства при запровадженні прогностичної моделі взаємодії в практичну діяльність військових психологів та військових капеланів за інших незмінних умов?</p> <p>Чи є у Вас потреба у проходженні спільних курсів підвищення кваліфікації з військовими психологами/військовими капеланами?</p>
--	---	--